

blokfluitkwartet capriola

www.blokfluitkwartetcapriola.nl

Songs and dances, Engelse muziek van Middeleeuwen naar de 20e eeuw Van Advent naar Kerst, muziek rond 1600 in Duitsland en de Nederlanden

Zondag 10 december 2017 in de Onze Lieve Vrouwekerk, Kerkplein 7, 3211 AR in Geervliet, aanvang 14.00 uur.

Blokfluitkwartet Capriola geeft een concert in het kader van de Geervlietse Muziekdagen. Er is vrije in- en uitloop. De middag begint om 14.00 uur met Engelse kerstmuziek door het koor Felicitas, afgewisseld door orgelspel en poëzie. De pauze is om 15.00 uur. Na de pauze om 15.15 uur begint het optreden van Capriola. Capriola speelt Engelse muziek uit Middeleeuwen, Renaissance, Barok en de 20e eeuw en muziek voor Advent en Kerst rond 1600 uit Duitsland en de Nederlanden. De muziek wordt uitgevoerd in verschillende bezettingen, hoog, midden en laag. Met medewerking van Harriet van Drimmelen (zang en blokfluit).

Programma

Songs and dances, Engelse muziek van Middeleeuwen naar de 20e eeuw

Ah Robin, gentle Robin (met zang)	William Cornysh (ca. 1486 - 1523)
Candens Crecit Lilium - Candens Lilium Columbina	Anoniem (13e/14e eeuw)
In nomine	William Byrd (1543 - 1623)
Times stands still (met zang)	John Dowland (1563 - 1626)
Ricercar 'Bonny sweet Robin'	Thomas Simpson (1582 - ca. 1625)
Consort of Fower Parts, Suite III	Matthew Locke (ca. 1621 - 1677)
Suite for Pipes or Recorders	Ralph Vaughan Williams (1872 - 1958)
Pavan, Galliard, The Honie-suckle, The night watch	Anthony Holborne (1545? - 1603)

Pauze

Van Advent naar Kerst, muziek rond 1600 in Duitsland en de Nederlanden

Duitsland

Nun komm, der Heiden Heiland (met zang)	Michael Praetorius (1571 - 1621)
Hymnus De Adventu Domini Veni Redemptor gentium	Samuel Scheidt (1587 - 1654)
2. Versus, 1. Versus	
Dixit Maria	Hans Leo Hassler (1564 - 612)
Est is ein Ros entsprungen (met zang)	Michael Praetorius (1571 - 1621)
Courante (O, herders verlaat)	Michael Praetorius (1571 - 1621)

Nederlanden

O magnum mysterium	Adriaen Willaert (ca. 1490 - 1562)
O Kerstnacht schoonder dan	Dirck Janszoon Sweelinck (1591 - 1652)
Een kindeken is ons geboren	Jacob van Eyck (ca. 1590 - 1657)
Een kindeken is ons geboren	Guillielmus Messaus (1585 - 1640)
O Heiligh Zaligh	Jacob van Eyck (ca. 1590 - 1657)
O zalig, heilig Bethlehem	Guillielmus Messaus (1585 - 1640)
Met dezen nieuwen jare (met zang)	Guillielmus Messaus (1585 - 1640)

Toelichting

Songs and dances, Engelse muziek van Middeleeuwen naar de 20e eeuw

In het motet **Candens Crecit Lilium - Candens Lilium Columbina** (Anoniem (13e/14e eeuw) worden Maria en haar zoon Jezus bezongen en vergeleken met een zuiver witte lelie en een duif. Een motet is een meerstemmige compositie op een Latijnse, meestal liturgische tekst. Een van de kenmerken van het

Engelse motet uit de 13e en 14e eeuw is het eenvoudige, dansante ritme, dat doet denken aan het luiden van kerkklokken.

William Cornysh (ca. 1486 – 1523) was componist, dichter, toneelschrijver en acteur. Hij was 'Gentleman' en 'Master of the Children' van de 'Chapel Royal' onder koning Henry VIII. In zijn driestemmige lied **Ah Robin, gentle Robin** klaagt de zanger over de liefdeloosheid van zijn vrouw. Hij vraagt aan Robin over zijn minnares te vertellen, dan zal hij dat doen met zijn ervaringen.

William Byrd (1543 – 1623) was de belangrijkste Engelse componist tijdens het bewind van Elizabeth I en James I. Zijn grote oeuvre bestaat uit missen, motetten, meerstemmige liederen en werken voor klavier en instrumentaal ensemble. Hij was organist van de 'Chapel Royal'. Van tenminste 58 componisten uit 16e en de 17e eeuw zijn meer dan 150 instrumentale composities met de titel **In Nomine** bekend. Het zijn stukken gebaseerd op de cantus firmus (vast gezang) van het deel *In nomine Domini* uit de mis *Gloria tibi Trinitatis* van John Taverner (ca. 1490 - 1545). De tweede stem speelt de cantus firmus in lange noten, waar de andere stemmen hun gevarieerde melodieën omheen spelen.

De collectie dansen **Pavans, Galliards, Almains** (1599) van **Anthony Holborne (1545? - 1602)** is de grootste collectie dansen uit deze tijd die in Engeland is overgeleverd. Het bevat 65 vijfstemmige dansen (pavanen, gaillardes en allemandes) geschreven voor strijk- en blaasinstrumenten. Een **pavane** is een langzame dans in tweedelige maatsoort, vaak gevolgd door een snelle **galliarde** in driedelige maatsoort. Een *allemande*, zoals **The Honie-suckle** en **The night watch**, is een gematigd snelle dans in tweedelige maatsoort. Anthony Holborne schreef naast werken voor ensembles, muziek voor luit, bandora en cittern (allen geplukte snaarinstrumenten). In zijn publicaties beschreef hij zich als 'Gentleman and Servant' van koningin Elizabeth I.

Het lied **Times stands still** van **John Dowland (1563 – 1626)** is oorspronkelijk geschreven voor solostem met begeleiding van een luit en een basviool. Blokfluitkwartet Capriola begeleidt de zangstem met 3 blokfluiten in een eigen bewerking. In het lied staat de tijd stil als de verliefde naar de onbereikbare vrouw kijkt en hij zichzelf belooft niet op te geven. John Dowland was componist, zanger en luitspeler. Hij werkte in Duitsland, Italië en voor de koning van Denemarken. Hij schreef wereldlijke en geestelijke liederen met en zonder luitbegeleiding en muziek voor luit en voor ensembles.

Thomas Simpson (1582 – ca. 1625) gebruikte een toen populair lied **Bonny sweet Robin** voor een instrumentale compositie. Het werd een virtuoze **ricercare**, waarin de twee bovenstemmen elkaar vaak imiteren en met elkaar wedijveren. De twee lage stemmen ondersteunen de bovenstemmen en imiteren mee. Thomas Simpson componeerde, was speler van strijkinstrumenten en gaf muziek uit. Zijn publicaties bevatten dansen en andere instrumentale stukken van hemzelf en van Engelse en Duitse tijdgenoten. Hij werkte o.a. aan hoven in Frankrijk, Duitsland en Denemarken.

In loop van de 17e eeuw werden dansen gecombineerd tot een suite, vaak vooraf gegaan door een langzaam polyfone, muzikaal ingewikkelde, opening. **Matthew Locke (ca. 1621 – 1677)** was een van de eerste componisten die dergelijke suites samenstelde en als suite uitgaf. De suites uit de bundel **Consort of Fower Parts** bestaan allemaal uit een fantasia gevolgd door drie dansen: een courante, een ayre en een sarabande. Componist, organist en zanger Matthew Locke was de belangrijkste en invloedrijkste Engelse componist van zijn generatie. Hij schreef toneelmuziek, vocale muziek en kamermuziek voor strijkers, waaronder verscheidene verzamelingen met dansen. Hij was componist van de 'Private Musick' van koning Charles II en van het strijkersorkest van het hof.

Ralph Vaughan Williams (1872 – 1958) schreef **Suite for Pipes** in 1939 voor bamboefluiten. Vaughan Williams was toen president van *The Pipers Guild of Great Britain*, dat het maken van en het spelen op bamboefluiten bevorderde. In 1947 is de suite als **Suite for Recorders** uitgegeven voor blokfluitkwartet. De suite bestaat, als een Barok-suite, uit een *Intrada* (Entrée) en dansen; in dit geval *Minuet*, *Valse* en *Jig*. Vanwege de beperkte toonumfang van bamboefluiten kan de suite heel goed uitgevoerd worden op Renaissance-blokfluiten. De Engelse componist, dirigent en organist Ralph Vaughan Williams studeerde o.a. bij Maurice Ravel (1875 – 1937) in Parijs. Hij is sterk beïnvloed door de hernieuwde interesse in 16e-eeuwse Engelse componisten aan het begin van de 20e eeuw en door zijn verzameling Engelse volksmuziek. Hij schreef composities in vrijwel elk genre, van opera's en symfonieën tot koormuziek voor amateurs.

Van Advent naar Kerst, muziek rond 1600 in Duitsland en de Nederlanden

Duitsland, hymnen en koralen

In de katholieke kerkmuziek zijn **hymnen** gezongen op vrij gedichte teksten (niet ontleend aan de bijbel), op eenvoudige melodieën en overwegend syllabisch gezet, d.w.z. met één lettergreep op elke toon. De hymnen bestaan uit verscheidene coupletten (strofen), die alle op dezelfde melodie worden gezongen. Volgens de overleveringen componeerde Ambrosius (ca. 340 – 397), bisschop van Milaan, verschillende hymnen, waaronder **Veni, Redemptor gentium** (Kom, Verlosser der volkeren). Deze hymne wordt gezongen tijdens de eerste zondag van Advent.

De Lutherse reformatie in het begin van de 16e eeuw leidde tot de creatie van een nieuw repertoire kerkmuziek gebaseerd op het **koraal**. Korallen werden aanvankelijk eenstemmig en onbegeleid door de congregatie gezongen. De teksten van de korallen (in het Duits) werden o.a. gezet op melodieën van psalmen en hymnen uit de katholieke kerk. De korallen vormden de basis voor vele vocale en instrumentale meerstemmige zettingen.

Martin Luther (1483 – 1546) maakte een Duitse tekst op de hymne **Veni, Redemptor gentium** en behield daarbij de melodie. Dit is het koraal **Nun komm, der Heiden Heiland** geworden voor de eerste zondag van Advent. Luther gaf muziek een centrale plaats in zijn hervormde liturgie. Hij was een geofend zanger, speelde luit en traverso (dwarfluit) en componeerde. **Michael Praetorius (1571 – 1621)** componeerde een vierstemmige zetting van het koraal, dat in 1607 in deel vijf van *Musae Sioniae* (Muze van Zion) is uitgegeven.

De **Hymnus De Adventu Domini à 4. Voc., Veni Redemptor gentium** van **Samuel Scheidt (1587 – 1654)** is in 1624 gepubliceerd in het derde deel van *Tabulatura nova*, dat muziek voor orgel bevat voor het kerkelijke jaar. De muziek is genoteerd met de stemmen apart in partituur, waardoor ze ook goed is uit te voeren door een meerstemmig ensemble. Scheidt componeerde vijf versies van de hymne **Veni Redemptor gentium**. Blokfluitkwartet Capriola begint met de versie waarin de hymne in de eerste stem ligt ('2. Versus'). Daarna volgt '1. Versus', waarin de eerste zin van de hymne door de vier stemmen meerdere malen geïmiteerd wordt. Uit dit thema verschijnen korte ritmische motieven, die op verschillende toonhoogten herhaald worden (sequensen). Ook wordt het thema verlengd en gevarieerd.

Dixit Maria is een motet voor de 4e Advent. De Latijnse tekst is ontleend aan de bijbel Lucas 1:38; in vertaling: Maria sprak tot de engel: 'Zie ik ben de maagd van de Heer, laat het mij geschieden naar zijn woord.' Het motet van **Hans Leo Hassler (1564 – 1612)** is in 1591 uitgegeven in *Cantiones sacrae de festis praecipuis totius anni*.

Michael Praetorius publiceerde de vierstemmige zetting van **Est is ein Ros entsprungen** in 1609 in het zesde deel van *Musae Sioniae*. De oudst bekende versie van het kerstlied is in 1599 gepubliceerd in het *Speyerer Gesangbuch* (voluit: *Alte Catholische Geistliche Kirchengeseng auff die fürnemste Feste*). Praetorius paste de tekst aan voor de Lutherse kerk, waarbij de roos staat voor Jezus. In de oorspronkelijk Katholieke versie staat de roos voor Maria.

De **Courante CLXXXIII** van **Michael Praetorius** is in 1612 gepubliceerd in *Terpsichore*, dat meer dan 300 voornamelijk Franse dansen bevat in vier, vijf en zes stemmen, waaronder 162 Couranten. De melodieën van de dansen, sommige met een basstem, waren afkomstig van Franse violisten en dansmeesters. Op basis hiervan maakte Praetorius de meerstemmige zettingen. In de 17e en 18e eeuw was de melodie van de Courante CLXXXIII populair in de Nederlanden en vooral bekend onder de naam *Vulcanusdans* of *Smits courante*. Op deze melodie is het kerstlied **O herders laet uw' bocken en schaepen** geschreven, waarvan de tekst in 1644 in Antwerpen is uitgegeven.

De Nederlanden, cantiones natalitiae

De Vlaams-Nederlandse componist **Adriaen Willaert (ca. 1490 – 1562)** werkte voornamelijk in Italië. In Venetië was hij *maestro di cappella* van de San Marco. Hij was één van de belangrijkste en invloedrijkste componisten en leraren van zijn tijd. Hij schreef kerkelijke en wereldlijke muziek in vrijwel elk genre, waaronder ongeveer 175 motetten. Het motet **O magnum mysterium** bezingt het mysterie van de geboorte van Jezus, waarbij dieren in de stal het kind in de kribbe zien liggen.

Cantiones natalitiae zijn meerstemmig gezette kerstliederen op een Latijnse of Vlaams-Nederlandse tekst, gecomponeerd in de Nederlanden in de 16e en 17e-eeuw. Voor de meerstemmige zettingen werden vaak populaire eenstemmige kerstliederen gebruikt, die soms verschillende eeuwen oud waren. De *cantiones natalitiae* hadden hun plaats in de Kerstavonddiensten, waarschijnlijk aan het eind van de Mis of de Vespers.

Een belangrijkste componist van *cantiones natalitiae* aan het begin van de 17e eeuw was de Antwerpse zanger en koorleider **Guillaume Messaus (1589 – 1640)**, de vermoedelijke uitgever van de *Laudes Vespertinae* uit 1629, de eerste bundel met veel *cantiones natalitiae*. Blokfluitkwartet Capriola voert drie kerstliederen van hem uit: **Een kindeken is ons geboren, O zalig, heilig Bethlehem** en **Met dezen nieuwen jare**.

De blinde **Jacob van Eyck (ca. 1590 – 1657)** was beiaardier, blokfluitspeler, componist en klokkendeskundige. Hij werkte in Utrecht, bespeelde het carillon van de Dom en hij vermaakte wandelaars op het Janskerkhof met zijn virtuoze blokfluitspel. In 1644 publiceerde hij het eerste deel van *Der Fluyten Lusthof*, dat in twee delen bijna 150 composities voor blokfluitsolo bevat. Het zijn variatierexen over populaire melodieën en psalmen, waaronder de kerstliederen **Een kindeken is ons geboren** en **O zalig, heilig Bethlehem**. Blokfluitkwartet Capriola voert deze liederen en de variaties hierover uit in afwisseling af met de *cantiones natalitiae* van **Guillaume Messaus**.

Dirck Janszoon Sweelinck (1591 – 1652) was de zoon van Jan Pieterszoon Sweelinck (1562 – 1621). Hij was organist van de Oude Kerk in Amsterdam, hij componeerde en gaf muziek uit. Zijn vierstemmige zetting van het kerstlied ***O Kerstnacht schoonder dan de dagen*** heeft hij in 1644 uitgegeven in *Livre Septieme, dat is. Het boeck vande Zangh-kunst, Uyt verscheyden auteuren by een vergaert, om met 4 stemmen te zingen*. De tekst van het lied is van Joost van den Vondel (1587 – 1679), die hij schreef voor de 'Gysbreght van Aemstel' (1637).

Frans Schröder, 18-11-2017

Bronnen

- Grove Music Online, 2017
- Muziekgeschiedenis, K.Ph. Bernet Kempers, 1940
- Renaissance Music, Music in Western Europe 1400 – 1600, Allan W. Atlas, 1998
- The Recorder Today, Eve O'Kelly, 1990
- Wikipedia
- www.liederenbank.nl
- www.liederlexikon.de